

О.О. Кашкаров

ЦІННІ ПАПЕРИ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ

Однією зі складових ринкової економіки є фондовий ринок, інструментами якого виступають цінні папери. Фондовий ринок і безпосередньо цінні папери – це відносно нові інститути для української економіки і права, тому що в радянський період ці інститути та інструменти практично не використовувалися. Наразі вчені економісти, цивілісти і криміналісти приділяють велику увагу питанням фондового ринку та цінних паперів зокрема.

Зловживання на ринку цінних паперів становлять велику соціальну небезпеку, в результаті чого може бути заподіяний матеріальний збиток значній кількості фізичних та юридичних осіб. На нашу думку, визначення цінних паперів як предмета злочину допоможе дати повну, чітку і правильну кваліфікацію дій суб'єкта злочину, розмежувати схожі за складом злочини.

Загальні питання предмета злочину вивчалися вченими, зокрема В.Я. Тацієм, О.О. Піонтовським, О.Н. Трайніним, Б.В. Волженкіним, Б.С. Нікіфоровим. Проблемам кримінально-правової охорони ринку цінних паперів присвячували свої роботи такі фахівці кримінального права: Б.В. Волженкін, С.Нікулін, В.Плохова, С.В. Руссева, С.В. Максимов, Л.Д. Гаухман, Л.Дорош, Д.Байрактар, О.О. Дудоров, Н.О. Гуторова, О.І. Перепелица, О.Сахарова й інші. Однак цінні папери як предмет злочину у національній науці кримінального права не досліджувалися. Метою даної статті є вивчення цінних паперів як предмета злочину.

Традиційно теорія кримінального права предметом злочину вважає речі матеріального світу, з визначеними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [11, с.93].

Чинне законодавство містить два різних визначення поняття цінного папера. Так, Цивільний кодекс України (далі ЦК України) у ст.194 і Господарський кодекс України (далі ГК України) у ст. 163, дають наступне визначення цінного папера. Цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що завіряє грошове або інше майнове право і визначає відносини між суб'єктом господарювання, що його випустив (видав), та власником і передбачає виконання зобов'язань відповідно до умов його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам. Однак у ст.1 Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» дається інше визначення цінного папера: «Цінні папери – це грошові документи, що свідчать про право володіння або відносини позики, визначають взаємини між особою, що їх випустила, і їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також передачі грошових прав іншим особам». Наявність у чинному законодавстві двох визначень того ж самого фінансового інструмента, на наш погляд, може привести до різних колізій.

Необхідно відзначити, що ЦК України в ч.1 ст.195 визначає наступні види і групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери, що підтверджують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь у керуванні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, і частини майна при ліквідації емітента (даний вид цінних паперів також називають частковими, до них належать акції);

2) боргові цінні папери, що підтверджують відносини позики і передбачають обов'язок емітента оплатити у визначений термін кошти відповідно до зобов'язання (облігації);

3) похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом придбання або продажу протягом певного терміну, визначеного договором, цінних паперів і інших фінансових або товарних ресурсів (векселя, чеки, фінансові ф'ючерси);

4) товаророзпорядчі цінні папери, що надають їх власникові право розпоряджатися майном, зазначеним у цих документах (коносаменти).

Діючий КК України містить три норми кримінально-правової охорони ринку цінних паперів (ст.199 КК України (Виготовлення, збереження, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів або білетів державної лотереї), ст.223 КК України (Порушення правил порядку випуску (емісії) та обігу цінних паперів), ст.224 КК України (Виготовлення, збут і використання підроблених недержавних цінних паперів), обов'язковим елементом яких є предмет злочину, а якщо точніше – цінний папір як предмет злочину.

Беручи до уваги диспозиції ст.ст. 199 (щодо державних цінних паперів), 223, 224 КК України, можна зробити висновок, що цінні папери належать до предмета злочину. Так, законодавець виділяє їх як предмет злочину з урахуванням особливого правового режиму, викликаного їх корисністю і цінністю, а так само особливого господарсько-економічного призначення. Їхня цінність і корисність визначається особливими правами і доходами, що можуть бути надані власникові, в тому числі й за рахунок перепродажу. Особливістю господарсько-економічного призначення є те, що у власника капіталу сам капітал відсутній, він переданий емітентові, замість нього мають певні права на нього, що зафіксовані в цінних паперах.

Предметом злочину, передбаченого ст.199 КК України, є: національна й іноземна валюта, білети державної лотереї, а так само державні цінні папери. Постанова пленуму Верховного Суду України №6 від 12 квітня 1996 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей або державних цінних паперів», у якому в ч.4 п.2 визначено, що предметом злочину, передбаченого ст. 199 КК України, можуть бути тільки державні цінні папери, тобто ті, які випускаються і забезпечуються державою.

До предмета злочину, передбаченого ст.199 КК України, можна віднести наступні види цінних паперів:

1) облігації внутрішніх і зовнішніх державних позик; 2) облігації місцевих позик; 3) казначейські зобов'язання республіки; 4) приватизаційні папери; 5) векселя Державного казначейства.

На нашу думку, помилковим і необґрунтованим є твердження О.О. Дудорова про те, що депозитні сертифікати Національного банку України не є предметом злочину, передбаченого ст.199 КК України, тому що рішення про емісію приймається відповідним державним органом влади і фальсифікація даних фінансових інструментів завдає шкоди грошово-кредитній політиці держави.

Крім перерахованих вище фондових інструментів, до предмета злочину, передбаченого ст.199 КК України, на наш погляд, необхідно віднести акції державних підприємств, що денационалізуються шляхом створення акціонерного товариства, тобто ті, котрі вперше розміщуються на фондовому ринку, тому що на даному етапі акції денационалізованого підприємства забезпечуються державним майном, і в результаті підробки заподіюється збиток державним інтересам.

Предметом злочину, передбаченого ст.224 КК України, виступають недержавні цінні папери, тобто ті, котрі випускаються (у випадку, якщо мова йде про вексель, – видаються), а так само забезпечуються юридичними особами – суб'єктами господарської діяльності і фізичних осіб (щодо векселя).

До недержавних цінних паперів належать:

1) акції господарюючих; 2) суб'єктів облігації (за винятком тих, які випускаються і забезпечуються державою); 3. ощадні й інвестиційні сертифікати; 4) векселя (крім векселів Державного казначейства республіки); 5) похідні цінні папери.

Зараз значного поширення набувають бездокументарні цінні папери, тому що їх використання дозволяє учасникам ринку цінних паперів заощадити час і ресурси. Закон України «Про фондову біржу і цінні папери» і ЦК України передбачають випуск цінних паперів у двох формах: у документарній і бездокументарній. Сьогодні в науці кримінального права виникло питання про визнання бездокументарних цінних паперів предметом злочину, передбаченого ст.ст. 199 і 224. Так, Б.В. Волженкін бере під сумнів судження про те, що бездокументарні цінні папери можуть бути предметом фальшивомонетництва, обґрунтовуючи це тим, що внесення помилкових записів у пам'ять ЕОМ не можна назвати виготовленням підробленого цінного папера і технічно неможливий їх збут [8, с.372]. А.Н. Решелюк також не вважає предметом вищевказаних складів бездокументарні цінні папери, і пропонує кваліфікувати дії по внесенню змін у рахунки, на яких зберігається інформація про цінні папери, при наявності підстав за ст.361 або 364 КК України [12, с.648].

Однак, на нашу думку, бездокументарні цінні папери необхідно визнавати предметом злочинів, передбачених ст.ст. 199 і 224 КК України, тому що документарні та бездокументарні цінні папери мають однакову економічну природу і юридичну чинність. Так, ст.8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначає, що «юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму». Пропозиція А.Н. Решелюка кваліфікувати дії винного при наявності підстав за ст.361 або за ст. 364 КК України, на

нашу думку, є провокаційною, тому що вона штовхає суб'єкта злочину на підробку не документарного цінного папера, а бездокументарного, на підставі того, що санкції передбачають відповідальність за ст.ст. 361 і 364 КК України значно менші, ніж санкції ст.199 і 224 КК України. Крім того, на користь визнання бездокументарних цінних паперів висловлюються С.М. Максимов, О.О. Дудоров. Так, С.М. Максимов розглядає внесення в пам'ять ЕОМ записів про придбання фіктивного права на бездокументарний цінний папір також як фальшивомонетництво, і бездокументарний цінний папір є предметом фальшивомонетництва [9, с.74]. О.О. Дудоров вважає, що відкриття фіктивного рахунка по обліку бездокументарних цінних паперів і внесення змін у рахунки по обліку цінних паперів необхідно кваліфікувати за ст.224 і ст.361 КК України [10, с.57].

На наш погляд, так само необхідно зазначити, що законодавець розділяє цінні папери як предмет злочину на два види: державні і недержавні. За нашим переконанням, такий поділ є безпідставним і суперечить Конституції України. Так, ст.13 Основного Закону держави встановлює рівність усіх форм власності.

Диспозиція ч.1 ст.223 КК України передбачає, що предметом такого злочину є цінні папери, що вперше випускаються на ринок цінних паперів, (емітуються) у відкритій формі за умови обов'язкової державної реєстрації випуску, що передбачена законом, уповноваженими державними органами (Державною комісією з цінних паперів і фондового ринку України). Відповідно до Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» до емісійних цінних паперів, випуск яких відбувається у відкритій формі і передбачає обов'язкову реєстрацію державними органами, можна віднести акції, облігації підприємств, організацій, установ і інвестиційні сертифікати.

Не будуть вважатися предметом злочину, передбаченого ч.1 ст.223 КК України ті цінні папери, випуск або видача яких не передбачають обов'язкову державну реєстрацію (векселі, ощадні сертифікати), цінні папери, забезпечувані державою (облігації державних і місцевих позик), а так само цінні папери, випуск яких проходить у закритій формі (акції закритих акціонерних товариств).

На підставі вищевикладеного, цінні папери як предмет злочину можна класифікувати на наступні види: державні та недержавні; документарні та бездокументарні; емісійні та неемісійні. Емісійні, у свою чергу, поділяються на підвиди: емісійні цінні папери, випуск яких відбувається у відкритій формі, та емісійні цінні папери, випуск яких відбувається у закритій формі. На нашу думку, така класифікація цінних паперів має велике практичне і теоретичне значення.

Список літератури: 1. Конституція України від 28.06.1996р. // ВВР України № 39. 1996. Ст.141. 2. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.03.2003 р. // Голос України, № 45-46 від 12.03.2003 року, № 47-48 від 13.03.2003 р. 3. Господарський кодекс України від 16.01.03. № 436-IV // Голос України. 2003. 14 березня (№ 49-50). 4. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001р. // ВВР України № 25-26 від 29.06.2001 р. 5. Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.1991р. // ВВР України 1991 р. № 38. Ст.508. 6. Закон України «Про електронні документи й електронний документообіг» № 851 IV від

22.05.2003 р. 7. Постанова Пленуму Верховного Суду України №6 від 12.04.1996 р. «Про практику розгляду судами кримінальних справ про виготовлення або збут підроблених грошей або цінних паперів». 8. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности. С-Пб, 2002. 9. Гаухман Л.Д. Максимов С.В. Преступления в сфере экономической деятельности. М., 1998. 10. Дудоров О.О. Злочини в сфері господарської діяльності: кримінально права характеристика: Монографія. К., 2003. 11. Кримінальне право України. Особлива частина. Під редакцією Бажанова М. І., Сташиса В.В., Тація В. Я. К., Х., 2002. 12. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5. 04.2001 г. / Под ред. Мельникова Н.И., Хавронюка Н.И., К., 2002.

Надійшла до редколегії 16.01.04

Л.В. ЛЕОНТЬЄВА

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ В ГАЛУЗІ ПРАВ ЖІНОК

У багатьох міжнародних правозахисних документах підкреслюється, що права людини є універсальними в тому розумінні, що вони застосовуються до кожної людини. Ст.2 Міжнародного пакту про громадські і політичні права вимагає, щоб кожна держава «поважала і забезпечувала усім особам на своїй території надані права, без будь-яких відмінностей на основі расової приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних та інших поглядів, національного або соціального походження, майнового або іншого статусу». Аналогічні положення містяться в Пакті про економічні, соціальні й культурні права та інших міжнародних документах [1, с.14].

Актуальність розгляду цієї проблеми полягає в тому, що порушення прав жінок має місце в усіх сферах порушення прав людини, що викликає необхідність звернути увагу на специфічні гендерні проблеми і розглядати права жінок як особливу групу. Забезпечення їх потребує сприятливого середовища для волевиявлення та життєдіяльності осіб незалежно від статі на засадах демократії і паритетності. Цю проблему вже досліджували К.Левченко, О.Руднєва, І.Осташ, М.Буроменський та інші.

Теоретично необхідність міжнародного регулювання прав людини загалом, зумовлювалась тим, що

- тоталітарний режим – загроза миру, а демократія забезпечує безпеку зовнішньої політики;

- загальновизнані уявлення про мінімальні стандарти прав людини в національному демократичному суспільстві, що відповідають даному етапу розвитку цивілізації, повинні одержати визнання в міжнародно – правових актах [2, с.187].

У сучасному міжнародному праві державами – членами ООН розроблено, укладено й ратифіковано понад 20 міжнародних Конвенцій, присвячених спеціально тим чи іншим питанням захисту прав жінок.

Вже на ранніх стадіях діяльності ООН права жінок широко обговорювались в органах, які займаються захистом прав людини. 21 червня 1946 р. відповідно до резолюції 11(II) Економічної і соціальної ради ООН була створена Комісія зі становища жінок, уповноважена проводити досліджен-